

„Néprajzi kincsestár”

Molnár Gergely - 2014. 08. 27.

A korábbi kutatások igazolták, hogy a Czuczor-Fogarasi szótár jelentős tudományos mű, és a vele foglalkozó nyelvészek úgy tartják, hogy „néprajzi kincsestár”, „kifogyhatatlanul buzognak belőle a magyar néplélekre irányuló” adatok. Mégsem készült el mindeddig a szótár néprajzi értékeinek katasztere vagy katalógusa, ezért mindez voltaképp közhelyszerű feltételezés, még úgy is, hogy értelmező egynyelvű szótáraink sajtósági történetéből adódott, hogy minden bizonnyal néprajzkutatóink, folkloristáink csaknem egy évszázadig használhatták nyelvünk első számú kézikönyveként. Manapság a néprajzi kutatásokban nem különösebben bevett dolog forrásként használni, s a korábbi szaktudomány sem kutatta rendszeresen, bár több alapmű, így a Magyar néprajzi lexikon is többször hivatkozott rá. A korábbi Czuczor-Fogarasi-konferenciák és -tanácskozások, illetve a Tinta Kiadó kiadványai, melyek szertefoszlatták azt a korábbi téves képet, hogy a szótár valamiféle elhibázott, naiv, hiteltelen mű volna, túlnyomórészt a kötetek nyelvészeti, nyelvállapotbeli, etimológiai jelenségeivel foglalkoznak. Néhány néprajzi szempontú közelítés is történt már, pl. Hoppál Mihálynak a népi hiedelemvilággal kapcsolatos vizsgálata (kötetben jelent meg), ám általános forrásértékével eddig nem foglalkoztak. Mivel magam is nagyra becsülöm a CzF.-et, az alábbiakban, néprajzi szemmel átvizsgálva kísérletet teszek a szótár ez irányú használhatóságának összefoglalására.

A szótár néprajzi célkitűzései

A CzF. saját, terjedelmes bevezetőjében is többször utal a népi kultúrához kapcsolódó szókincs összegzésének igényére. A szóértelmezés definiálásánál például kifejtik a szerzők, hogy „a nyelv belső forrásait, nevezetesen a szók mind mai, mind ószerű vagy elavúlt, mind országos és tájbeli, mind népies és irodalmi divatát szemügyre kell vennie s fölhasználnia, különös figyelemmel levén a közmondatokra, példabeszédekre, népdalokra, népmesékre, dajkanyelvre, melyekben bizonyos kifejezések és formák mintegy megcsontosulva változatlanul szállnak szájról szájra, korról korra által.” (I. 13.) Kiemelt célként foglalkozik továbbá a „népnek saját ismerettárgyait” jelentő szavak és kifejezések gyűjtésével melyek „csak azon nép körében létező, vagy eredetileg támadt állapotok, foglalkozások, hivatalok, szokások, szertartások, viseletek, ételek, italok, nyavalyák, játékok, multságok, eszközök, szerszámok stb. nevei.” (I. 14.) Ez alapján a kutató arra számíthat, hogy mind a nép szellemi kultúrájának, mind anyagi műveltségének, folklór javainak jelentős teret szentel a szótár. Alapvető céljuk továbbá számba venni jellegzetesen a magyar néphez, kultúrához, mentalitáshoz kötődő szavakat, a frissen kialakult nemzeteszménynek megfelelő jellegzetes, magyaros kifejezéseket, mai közkeletű kifejezésekkel *magyarságszimbólumokat*, „pl. *főbíró, dúló, huszár, csikós, gulyás, csirás, pákász, csákó, gucsma, gatyá, topán, tarhonya, gáncza, laska, tyúkverő, herőcze, ördöglomba* stb., melyeket úgy kell értelmezni, hogy az idegen is világos fogalmat nyerjen abból.” (I. 14.)

Külön kitérnek a tájszavakra, melyeket egyes vidékek saját tapasztalataiként, gyakorlati ismereteiként definiálnak, (I. 17.) s nagytáji, táji, vagy kistáji pontossággal tüntetik föl a földrajzi helyüket (*hegyi magyarok, gömöriek, Szeged környéke, Somogy* stb.). A tájanként eltérő jelentések mellett a táji alakokat, alakváltozatokat is felsorolják (ezzel azonban,

nyelvészeti határterület lévén, ezúttal nem foglalkozom). Sok kifejezést éppen azért is érdemes fellapozni, mert Kárpát-medencei elterjedtségéről is fogalmat alkothatunk, ennek egyik példája a **tanárok / tanórok** szócikk: „Túl a Dunán, nevezetesen a Balaton vidékén, Kemenesalon, Rábaközben (...). Hasonló értelmű a székelyeknél divatos tanórok (...)”.

Az egynyelvű szótárakban eleinte keveredtek a tárgyi és nyelvi információk, hazánkban jórészt a 19. században történt csupán meg az egynyelvű szótárak különválása a lexikonoktól és enciklopédiáktól. A CzF. ennek a folyamatnak egyik szerencsés pillanatában készült, néprajzi kutathatósága szempontjából ugyanis nagyon hasznos, hogy bár túlnyomórészt a nyelvi adatokra koncentrál, ugyanakkor alapvető fogalmaknál még történeti, művelődéstörténeti, néprajzi áttekintés is szerepel.

Kijelenthetjük, hogy egynyelvű-értelmező szótáraink sorában „a méltó folytatás nélkül maradt nagy kezdemény” (ÉrtSz. előszava) a leggazdagabb néprajzi forrás.

Szótárirodalmunkban a néprajzi jellegzetességek fokozatos kihálásából, a nyelvállapot fejlődéséből következően egyértelmű szegényedés jellemezte a népies szóállományt. Fontos mindazonáltal a hétköztetes, 60-as évekbeli értelmező szótárunkat is kiemelni, melynek szerkesztői bizonyára feldolgozták, mérlegelték, részben átvették vagy javították a CzF. anyagát, ezért a CzF.-et forrásként hasznosító kutatások hitelesítésére javasolandó a két szótár összevetése. Magunk a szűrőpróbaszerű összehasonlítás alapján az alábbiakat tapasztaltuk: 1, Bizonyos szócikkekben szakszerűbb, átfogóbb vagy pontosabban tagolt jelentésárnyalatok közreadása jellemzi az ÉrtSz.-t (pl. **csürhe** – CzF. „malacz, vagy több malaczokból álló nyáj”; ÉrtSz.: „1. együvé terelt, együtt őrzött disznókból álló csoport, 2. több tulajdonos együtt őrzött disznainak csoportja, amely naponta hazajár, 3. süldőkből,

malacokból álló, együtt őrzött csoport”, továbbá még **csürhejárás** szócikk is szerepel az ÉrtSz.-ban; hasonló pl. a **csille** szócikk is). 2, Néhány 19. század végi eredetű kifejezés a CzF.-ban még nem szerepel, az ÉrtSz.-ban viszont igen (baráber, budi). 3, Bizonyos esetekben jórészt csak a szóalak régiesebb a CzF.-ben (**bival – bivaly**), felépítésük, származékaik azonban hasonlóak. 4, Legtöbb esetben azonban a CzF. szócikkeinek bősége és anyaga jelentősen felülmúlja az ÉrtSz.-t. 5, A csak a CzF.-ben szereplő szavak, szócsaládok is jelentős számúak (**bodonkút**).

A forrásérték és a használhatóság szempontjai

A mintegy 110 ezer szócikkben kiválóan érvényesül a népi kultúra egykori bősége, illetve, hogy milyen finom, apró különbségtételek és kifejezés-gazdagság jellemezték népies tárgyi kultúránkat. Ennek bemutatására néhány szócikket részletesebben is elemzünk, egyik kiszemelt példánk az **ablak** szócikk és összetételei. Már az alapszócikkben számos tipikus jelzőt (*boltíves, négyszögű, hosszúkás, kerek, alacsony, magas, keskeny, széles, harántékos ablak*) és összetételt (*szobaablak, padlásablak, templom-, torony-, börtönablak*) felsorol a szótár. Utal a fényt be nem bocsátó *vakablakra*, s második jelentésként az *ablaktábla* felépítését, fajtáit is részletezi (*„üveges, lantornás, papirosablak, deszkaablak. Egy táblájú, több fióku, két szárnyu ablak. Kinyitni, kiakasztani, betenni, megtisztítani, betörni az ablakot. Homályos, tiszta, befagyott ablak.”*) A szócikk átvitt értelmű szavakkal folytatódik (*téli-**ablak**, melyből arra gondolhatunk, hogy ekkoriban kezdett terjedni a szemüveg a köznép között, s kezdték becézőn elnevezni*). Ezután részint népies képes kifejezések és közmondások következnek (pl. *Tudom, nem teszi az ablakba*). Az önálló szócikkekre írott összetételek közül pedig mintegy 40 ablakkal kapcsolatos tárgy, kiegészítő eszköz (**ablakbél, ablakdeszka, ablakfia, ablakkallantyú, ablakfogantyú,**

ablakkapocs, ablaklepel) található, köztük manapság már egészen régiesek is (**ablakfélkő, ablakólom, ablakvánkos**); illetve a népi építészeti tárgyra és az ablakos, ablakcsináló szakmára irányuló fogalom (**ablakadó, ablakereszték**), melyeket egyéb forrásokból igen nehéz volna így összegyűjteni. Ezek alapján több eszközváltásra (**redőny – függöny – ernyő**), szakmabéli fogásra (**ablakólomhúzó, ablakólomcsípő**), népi építészeti jellegzetességre következtethetünk.

Számos szócikk (különösen származékaival) valóságos néprajzi tanulmány, különösen a néprajz klasszikus témái közt találunk ilyeneket. (**Vásár**:fajtái, vonzaskörzetek, nagysága, típusai, jellegzetes helyszínei, társadalmi-jogi vonatkozásai, szereplői, beosztása. **Tyúk, disznó**: alakváltozatok, fajták, elterjedtség a népi gazdálkodásban, szótörténet, benne utalások az állatfajta művelődéstörténeti jelentőségére, állapota, hangjai, hívószavai, tartásának módszerei, építményei, eszközei, betegségei, kereskedelme, hozzá kapcsolódó szakmák. **Bánya**: kiépítés, fenntartás, bányafajták, veszélyek, jövesztési eljárások, bányásztársadalom és kapcsolatai más társadalmi csoportokkal, bányászfolklor.) A szótárban szereplő adatokra általánosságban igaz, hogy nagyon eltérő az ismertségük: a közismert néprajzi adatoktól (**lidérc**) az alig ismert dolgokig (**disznóherélő**) találunk adatokat. A szócikkek kiváló nyelvi strukturálására példa a **taliga** szócikk alábbi részlete: „Két kerekű kisebbféle jármű, majd egy, majd két rúddal ellátva. *Gyalog taliga*, melyet ember tol, vagy húz, máskép: *káré, kordé, László szekere. Lovas taliga*, melyet ló húz, milyeneken hajdan Győrött a dunai vizet hordták, s más terhet is szállítottak. *Koldusok taligája. Eketaliga*, melyhez az ekerudat kötik.” (Vigyázatra int ugyanakkor, hogy bár a **taligaszekér** szócikkbe további hasznos információk vannak beágyazva, ám a definiálás, a megkülönböztetés nem egyértelmű.)

A klasszikus néprajzi témákat kibontó szócikkek – a műfajból következően – kifejezetten gazdagok a népnyelvi ízek (pl. névadási gyakorlat) leírásában. A **csárda** szócikkben például a részletes és precíz definíciót, valamint három népdalrészletet, meg egy Petőfi- és Vörösmarty-idézetet követően a csárdák neveivel foglalkozik egy bekezdés. „A csárdáknak különös és jellemző, jobbára gúnyneveket szeret adni a köznép, pl. *Aligáll, Bár ne volna, Betekints, Csillag, Belevár, Becsali, Kutyakaparó, Rongyos lampás, Pipagyújtó, Hámszárító, Libadöglő, Eb akaratja, Lebúj, Kúdorgó, Lyukas halom, Parragvár, Lesvár, Ragyogó, Pityer, Zsidószakál, Ugró, Koplaló,* stb.” Emellett egy-egy szócikk terjedelme, a felsorolt kifejezések mennyisége alapján megbecsülhetjük egy-egy jelenség fontosságát is. Egyik legterjedelmesebb szócikket szentelték pl. a **lónak**, igen nagy mennyiségű és értékes adatokat sorolva föl korával, nemével, színével, tulajdonságaival, használójával és használati módjaival kapcsolatban; ötvennél több közkedvelt lónévadás, tucatnyi népdalrészlet, közmondás kíséretében. (Tulajdonképpen néprajzi alapú szóéletrajzi dolgozatok ezek.) Itt csupán a használat szerinti sokszínűséget érzékeltetem: *hátas / nyerges ló, kocsis / hámos / igás / taligás / szekeres / vontató ló, málhás, nyomtató, posta, szántó, vezeték ló, ekelő, katona ló, ágyús, malomhuzó ló*; befogása alapján: *nyerges, kiséfás, ostorhegyes, gyeplős*; átvitt értelemben: *Toldi Miklós lova, táltosló, ördög lova* ('veszélyes hinta'), *vak ló* ('deres'), *Szent Mihály lova*.

Különösen értékesek a napjainkra elavult, ám egykor hétköznapiabb, fontos jelentéssel bíró szavak, egyes régi szavakat, szóalakokat másutt alig lehet megtalálni, pl. **abajdocz, abajdoczbúza, abajdoczkáposzta** ('összekevert, vegyített, elegyített termények'), **táplaház** (**tápla** = 'koszt, fizetségért adott táplálék').

Nagy fontosságot tulajdonítottak annak is, hogy valamennyi ismert jelentést feldolgozzanak, ezen a téren is derekas munkát végezve (pl. **kereszt**, **vánkos**). Mindig megjelölik, ha egy-egy jelenség, szokás valamely társadalmi csoportra jellemző, a **csillagrugás** például diákok, egyenruhások „parlagi” tréfája („a mélyen alvónak lábujjai közé égő papirost, csöpüt, vagy gyertyát kötnek, s rugdalózásain jó ízűt nevetnek”).

Részletességüket tekintve kissé egyenetlen a népies szócikkek mérete és különösen értelmezése, túlnyomórészt azonban elegendő ahhoz, hogy egy-egy tárgyat vagy jelenséget kielégítő pontossággal meghatározzon, s hogy a mai kutató a mai tudományos ismeretekbe beágyazza. Jellemző például, hogy bizonyos eszközöket földrajzilag – tájilag vagy egyéb szempontok alapján – is behatároltak (pl. a halászeszköz **tapogató** kapcsán utalnak rá, hogy erekben, tavakban használták, folyókban kevésbé). Olykor azonban nehéz megállapítani, hogy pl. úri vagy paraszti használatú tárgyról esik-e szó (az **ágymelegítő**nél csupán annyi szerepel, hogy „üvegből vagy rézből készített eszköz, mely fölmelegítettén, lefekvés előtt az ágyi ruha melegé tételére használtatik”).

Bizonyos kifejezéseknél hiányzik az elavultság, elterjedtség megjelölése, noha feltételezzük, hogy pl. a bányászathoz kapcsolódó **arany savitag** ('tajtékforma, sárga salak, mely a forró ércből kiválik'), **aranykohhányat** ('összetorlódott föld, mely néha aranyat hoz') kifejezések mesterkéltységük miatt marginálisak lehettek. A székely szavak más tájakhoz képest kissé túlreprezentáltak, szinte székely tájszótárnyi anyag van feldolgozva, melynek háttérében valószínűleg az 1838-as tájszótár-előzmény és az a tény áll, hogy az északi-északkeleti nyelvterület tájnyelvéből jött létre a magyar köznyelv, ezáltal az ottani tájnyelvi adatok számát szükségszerűen alacsonyabbnak vették.

Nincsenek részletezve, de nagy számban felsorolják (s a megyével kiegészítik) a Kárpát-medence helységneveit; itt azonban csak helyesírásuk, korabeli szóalakjuk, esetleg jogállásuk szempontjából értékes a feltüntetésük, részletesebb ismeretek szerzésére a korabeli lexikonok, országleírások alkalmasak. Figyelemre méltók a régies földrajzi névmagyarázatok is (pl. **mál**).

E szótár igen alkalmas forrás meghatározni, hogy egy-egy jelenség létezett-e már a 19. század derekán.

Gyorsellenőrzésre is kiváló, elég hiteles és bárkinek ajánlható (**tánczház, táncziskola, fröccs, szóda**). Ha a kutató például arra kíváncsi, hogy voltak-e már a 19. század közepén tapasztott kemencék, a **kemence, tapaszt** szócikkek segítik a gyors bizonyosságszerzésben. Ha az érdekelné, létezett-e már a korszak magyarságánál **magzatelhajtás, magzatvesztés**, ugyancsak igenlő válaszra utaló szócikkeket talál. A szótárban számos példa lelhető fel arra nézve is, miként él a nyelvben és kultúrában egymás mellett hagyomány és fejlett technika, pl. a **dohány-** szócikk származékaiban a régies eszközök mellett (**dohánymillye** = 'dohánytartó szelence', **dohánytű** = 'dohánylevelek felfűzésére szolgáló eszköz') a modern

dohányiparra is utalnak már szavak (**dohánygyár**, **dohánykereskedés**). Egyes – ma régiesen csengő megnevezések – akkoriban még egészen korszerűnek számítottak (**talpfa**, **vaspálya**, **vasút**), a definíciókból és a csekély terjedelemből is megmutatkozik, hogy a nyelvben még nagyon újnak számítottak (a **vonat** meghatározásánál pl. ott szerepel még a *train* angol megfelelő is!). Régóta alapvetőnek érzett kifejezések pedig még nem is szerepeltek (pl. a bakter szó sem a 19. század 70-es évei óta közkeletű 'vasutas, vonalőr' jelentésben, sem pedig 'éjjeliőr' jelentéssel – ez esetben a CzF. pontatlanságára is gondolhatunk, hiszen a TESz. a szó 1728-as első előfordulását jelzi).

Az efféle hiányosságok miatt hangsúlyozni kell, hogy mint minden forrásnál, itt sem szabad a hitelességet, forrásértéket magától értetődőnek tekinteni; a kötetek meglehetősen tüzetes átlapozása és tematikus összehasonlító vizsgálatok alapján mindenesetre úgy látjuk, hogy a néprajzi anyag hitelessége egyedülállóan magas, 95 % körüli. A benne található tárgyi tévedések pedig három okra vezethetők vissza. 1, A táji különbségek olykor helytelen megítélését vagy rangsorolását a néprajzi és tájnyelvi gyűjtések kiforratlansága, nagyon különböző táji lefedettsége okozhatta (a **mángolót**, **mángolást** jellemzőbbnek tünteti fel a **mángorlónál**, **mángorlásnál**, ám mellőzi a táji vizsgálatot). 2, Bizonyos tartalmi, definíciós tévedésekért a leírt jelenségek recens változása okolható (pl. nem egyértelmű, hogy a **tanya** csupán gazdálkodásra szolgál, vagy időszakos, esetleg állandó ott lakást is biztosít használójának; a tömeges hizlálásra akkoriban befogott **mangaliczát** tévesen összemossák a *bakonyi sertéssel stb.*); nem minden esetben nyílt lehetőségük a szótárkészítéssel párhuzamosan végbemenő folyamatokat részletesen megvizsgálni. A **csúsztató** 1. jelentése 'boroshordók szekérről való legurítására szolgáló lajtorjaforma eszköz', a 2. pedig „dorong, melyet az eltört

kerék helyett tengely alá tesznek az utazó kocsisok”. Nem említik ugyanakkor a 19. században is közkeletű erdei faközelítési módszert, a 'hegyoldalba épült vályút, a (fa)csúsztatót'. A **csobán** szónál csupán az 'edény' jelentést tüntetik fel, a 'pásztor' értelmű értelmezés hiányzik. A csángó népnévnél csak a 'Moldvába szakadt székely' jelentés szerepel, a 'gyimesi' még nem. 3, A szerzők / főszerkesztők világnézeti alapállása jórészt segítette (Czuczor jobbágy-kisparaszti gyökerei, számos társszerző gazdálkodócsaládból, faluról származása), olykor azonban hátráltatta a szótári anyag hitelességét (Czuczor egyházi kötődéséből következően a folklór bizonyos ágainak, különösen a népi hiedelmeknek lenézése, „babonás emberek hiedelme szerént”-típusú lenező fogalmazásmód stb.).

A szótár tematikus rendszerbe foglalt néprajzi értékei

A néprajztudomány általánosan bevett rendszerezését követve a továbbiakban felsoroljuk azon főbb témaköröket, melyekhez kapcsolódóan a legtöbb szócikket, legbőségesebb anyagot, hasznos értelmezést, leírást, példamondatot találni a CzF.-ban. (Zárójelben néhány jellegzetes példa az érintett szócikkekre.)

- A. Gazdálkodás

– földművelés: részletes művelési módokkal és eszközökkel kiegészített leírások a különböző növényneveknél, beleértve a gyümölcsstermesztést, erdőművelést is (**búza, alma, dohány**); továbbá számos szócikk a legszerteágazóbb mezőgazdasági eljárások, megnevezések kapcsán (**alászántás, kepe / pap / kalangya, asztag, lükü / külü / zúzó**)

– szőlőművelés, borászat és pálinkafőzés: kiválóak az alapszócikkek és származékaik, továbbá részletes bemutatások vannak növény- és italfajtákról, eszközökről (**ajbor, csobolyó**)

- zsákmányolás: a halászat szókincsét csaknem teljes bőségben feldolgozták, és számos gyűjtögetésre irányuló szó, kifejezés szerepel (**tapogató, varsa, pákász, virics**)
- állattartás: rendkívül gazdag alapszócikkek az állatfajtákról, építményekről, tartásmódokról, üzemszervezeti formákról; állatnévadási szokásokkal, betegségekkel, haszonvételi módokkal, régi állatfajtákkal (pl. **kutya** szócikkben *melák!*), olykor történeti áttekintéssel kiegészítve (**kutya, marha, bival; istálló, akol, karám, ól**)
- népi közlekedés: gazdag adathalmaz található pl. a **szekér, kocsi, málha, nyereg, taliga, talicska, taligaszekér, saroglya, út** szavak kapcsán.

- B. Életmód

- viselet: részletes alapszócikkek, számos további kevésbé ismert, közte elavult, máshol gyéren szereplő öltözeti darabok (utóbbira pl. **takarító** = fejrevaló, napsütés ellen védő kendő; továbbá: **dolmány, csizma, szűr**)
- táplálkozás: a jól felépített és egykori igen nagy megbecsültségére valló alapélelmiszerek mellett (**kenyér, kása, málé / görhe**) nagyszámú tájilag ismert, esetleg elavult étel megnevezése elég részletes leírásokkal (**márczafánk** = székely, méhserből készült sütemény), további értékük a népetimológiai háttér, humoros becézgetések gyakori felvillantása (**agglegény – hablepény; apáczafánk – apáczafing**)
- népi építészet és település: az egyik leggazdagabb szótári egység, nagyon gazdag forrást jelentenek a nagyszámú népi építészeti műszavak (**ajtó, ablak** és számos származékai, **falu, major, szállás**)

- C. Népi mesterségek

– igen bőséges és hiteles a szakmák (**borbély, bogsnár, ablakos, molnár, csász, pásztor**) és ehhez kapcsolódó szerszámok, eljárások felsorolása, megnevezése (pl. *bognáreszközök, takácseszközök, olajos eszközök, malomtípusok* – **szövőszék, cséve, takácscsónak, vetelő, olajütő, olajkölyű, malomserpenyő, kotyogómalom**). Gazdag a hozzájuk kapcsolódó tárgyi anyag és ezek szinonimái, tárgyi alakjai, gúnynevei, sokszor mai ismereteink szerint már megváltozott jelentéssel, stílusértékkel (**bicska: bugyli, kusztora**). Segít a szótár a mára elhomályosult értelmű kifejezések eredeti jelentésének feltárásában (pl. a **lócsiszár** 'a lovakat várásba menvén ideiglenesen kicsinosító lókereskedő'). Kiváló utalásokat találni egyes szakmák táji jellegére (pl. *csallóközi aranyászok*).

- D. Társadalom

– egyedülálló bőségű, gyakran elavult, speciális, ritka társadalmi gyakorlatok, jogszokások (**bánatpénz** = 'haszonbérbe vételi eljárásnál előre leteendő pénz', **dúló** = 'erőszakkal is adót beszedő hatósági személy Erdélyben, Dunántúlon'), előjárók és más társadalmi tisztségek (**bíró** és típusai)

– művelődéstörténeti szempontból is nagyon izgalmas alapszócikkek és származékok találhatóak (például a **tűz**-összetételek alapján részletes kép tárul elénk a korabeli tűzoltás, tűzvigyázás, tűzvédelem rendjéről, az **aratás, arató**-szócikkeknél ennek az alapvető betakarítási műveletnek a társadalmi szerveződéséről, jelentőségéről)

- E. Folklór

– népdalrészletek és egyéb népi líraszövegek, pl. vőfélyversek: több ezres nagyságrendben szerepelnek szövegpéldákként, így vizsgálatuk, hitelességük megállapítása meghaladja e vizsgálat kereteit, mindenesetre jelentős élő,

jellegzetes szövegállomány található köztük; a kotta hiánya miatt a népzene kutatók mai álláspontja szerint adekvát vizsgálatra ugyan alkalmatlanok, de bizonyára fontos forrásai lehetnek történeti szövegfolklor-vizsgálatoknak (**asszony** szócikk; számos érzelmeikkel, természeti jelenségekkel kapcsolatos szócikk). Pontatlanok a műfaji megnevezések és az ezekkel kapcsolatos szócikkek (**ballada, dal** stb.)

– néphit, hiedelemleányok, hiedelmek, babonák, népi vallásosság: bár jelentős alapszócikkek (**ördög, táltos, garabonciás, Lucza, Isten, böjt, búcsú, Mária**), ám ez a témakör feltűnően hiányos és kisebb terjedelmű a többi néprajzi témakörhöz képest, pl. számos fontos hiedelemalak hiányzik (néző, látó, markoláb). Ráadásul itt erősebben érződik a bencés papköltő Czuczor felvilágosult világnézeti alapálláspontja, minthogy a „babonákról” rendszerint lenézéssel, kissé haragvó, negatívan elfogult leereszkedéssel ír (pl. **boszorkány**: „A könnyen hívő együgyű nép leginkább undok vénasszonyokat címez ezen névvel”).

– népi játékok, gyermekjátékok: rendkívül bőséges, szerteágazó anyag, kiváló, jól ismert (**csülök**) és ma már szinte teljesen ismeretlen játékok leírása (**disznó; dólé Szeged mellől**); összefoglaló szócikkek hiányában azonban meglehetősen nehéz rájuk akadni. A dajkaszókra számos értékes, mára nyomokban sem fennmaradt példa található a CzF.-ben („tütü, bumbum = víz; papa = étel; kaka = rút” stb.).

– tánc: jó néhány népi tánctípust írnak le változó színvonalon, olykor találóan, gyűjteményes szócikkekben is (**magyar táncz, kanásztáncz**), jelentősebb hiányokkal (pl. botoló, csúrdöngölő)

– proverbiumok, átkozódások, káromkodások: óriási bőségben találni különösen szólásokat, közmondásokat, de pl. számos találóst is; nyelvészeti-néprajzi határterület lévén

és a téma jó kutatottsága miatt azonban nem méltatjuk, csupán a magyar néplélekkel kapcsolatos elsőrendű forrásértékére utalunk

– népi természetismeret: a CzF. talán legbőségesebb, ráadásul a magyar néprajztudomány elhanyagoltabb, kevésbé kutatott fejezete lévén különösen fontos forrásbázist nyújtó témaköre; elavultságuk, s a pontatlanság esetenkénti gyanúja mellett is megkerülhetetlen szócikkcsoportok foglalkoznak az állatnevekkel, növénynevekkel (vö. Hanga Zoltán biológiai vizsgálataival), madárnevekkel (Herman Ottó, Schmidt Egon népies szógyűjtéseinek is jórészt e szótár az alapja), csillagnevekkel, természeti, időjárási, csillagászati jelenségekkel (**marhabögöly, zsizsik, koldustetű, disznómogyoró, kaszahúgy, kánikula**)

A CzF. hat kötete és száztízezer szócikke összességében valóban kifogyhatatlan néprajzi forrástár, adatai között számos megerősítő és még számosabb kiegészítő, feledésbe merült, további publikációkba méltatlanul be nem került adalék található. Hamisíthatlan és kompakt népi tudás sugárzik belőle részleteiben és egészében egyaránt. Újbóli használata a néprajzi kutatásban – a vonatkozó forráskritikai szempontok megtartásával – feltétlenül ajánlott. A kutatás mellett pedig a tudásbővítés, sőt az élményszerzés szempontjából is praktikus e szótárat újra és újra behatóan kézbe venni, mert általa pillanatok alatt a 19. század fenntartható, az igényes magyar nyelvet és népi kultúrát magától értetődően civilizációnk központi értékének tekintő világába térhet vissza az olvasó.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Comment

Name*

Email*

- Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Hozzászólás küldése

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.